

महाराष्ट्र शासन राजपत्र

असाधारण भाग चार-क

वर्ष १, अंक २२]

शुक्रवार, जुलै १७, २०१५/आषाढ २६, शके १९३७

[पृष्ठे १२, किंमत : रुपये १.००

असाधारण क्रमांक ४४

प्राधिकृत प्रकाशन

महाराष्ट्र शासनाव्यतिरिक्त इतर वैधानिक प्राधिकाऱ्यांनी तयार केलेले

(भाग एक, एक-अ व एक-ल यांमध्ये प्रसिद्ध केलेले वैधानिक नियम व आदेश यांव्यतिरिक्त इतर)

वैधानिक नियम व आदेश; यात भारत सरकार, उच्च न्यायालय, पोलीस आयुक्त, आयुक्त (राज्य उत्पादन शुल्क),
जिल्हादंडाधिकारी व निवडणूक आयोग, निवडणूक न्यायाधिकरण, निवडणूक निर्णय अधिकारी व निवडणूक आयोगाखालील
इतर प्राधिकारी यांनी तयार केलेले वैधानिक नियम व आदेश यांचा समावेश होतो.

अन्न सुरक्षा आयुक्त, अन्न व औषध प्रशासन, महाराष्ट्र राज्य

सर्व्हे नं. ३४१, बांद्रा-कुर्ला संकुल, बांद्रा (पूर्व),

मुंबई ४०० ०५१, दिनांक १७ जुलै २०१५.

आदेश

अन्न सुरक्षा व मानके अधिनियम, २००६.

क्रमांक असुमाअ./अधिसूचना/८२७-२०१५/७.— ज्याअर्थी भारताच्या संविधानाच्या अनुच्छेद ४७ मध्ये अधोरेखित केलेल्या निदेशक तत्वांपैकी इतर गोष्टींबरोबरच एक तत्व म्हणून सार्वजनिक आरोग्य सुधारणे हे राज्याचे एक प्रमुख कर्तव्य आहे, आणि ज्याअर्थी, नागरिकांच्या आरोग्यास हानी पोहोचण्यास प्रतिबंध व्हावा यादृष्टीने उपाययोजनांची तरतूद करण्याबाबतची संकल्पना या तत्वामध्ये निश्चितच समाविष्ट आहे ;

(२) आणि ज्याअर्थी केंद्र व राज्य सरकार आणि अन्न सुरक्षा आयुक्त यांनी अन्न सुरक्षा व मानके अधिनियम, २००६ याच्या प्रकरण तीन खालील विवक्षित तत्वांचे अनुसरण करणे आवश्यक आहे, ज्यांमध्ये मानवी जीवन व आरोग्य सुरक्षित राखण्याकरिता योग्य तो स्तर गाठण्याचा काटेकोर प्रयत्न करणे अभिप्रेत आहे [कलम १८ (१)(अ)] आणि म्हणून, मानवी जीवनाच्या सुरक्षिततेबाबत सर्व संरक्षक उपाय योजण्याच्या दृष्टीने, या प्राधिकरणांच्या प्रचालनामध्ये या बाबींचे नेहमीच मार्गदर्शन होणे देखील अभिप्रेत आहे ;

(३) अन्न सुरक्षा व मानके अधिनियम, २००६ याच्या कलम ३० (२)(अ) अन्वये, सार्वजनिक आरोग्याच्या हिताच्या दृष्टीने, कोणत्याही अन्न पदार्थाचे उत्पादन, साठा, वितरण वा विक्री करण्यास प्रतिबंध करण्याचा अन्न सुरक्षा आयुक्तांस अधिकार आहे व ते त्यांचे कर्तव्य आहे ;

(४) अन्न सुरक्षा व मानके (कॉन्टॅमिनन्ट्स, टॉक्झीन्स आणि रेसीड्यु) नियम २०११ मधील २.३ रेसिड्यु अंतर्गत किटक नाशकांच्या अंशाचा तक्ता २.३.१ मध्ये देण्यात आला आहे. त्यात अ.क्र. ४० मध्ये “Chewing Tobacco” हा अन्न पदार्थ असल्याचे नमूद आहे त्यामुळे तंबाखू - मग ती स्वादयुक्त, सुगंधीत असो अथवा इतर घटकांनी, जसे निकोटीन, जड धातू, वडी अवरोधके (अॅण्टी-केर्कोग एजंट्स), किवाम, मेंथॉल, केसर (घटकद्रव्ये म्हणून विनिर्देशपूर्वक परवानगी दिलेली मर्यादा वगळता अन्य बाबतीत), चांदीचा वर्ख, बाईंडर्स, स्वादरस, सुगंधिते, सुवासिके, प्रतिबंधित रसायने यांनी मिश्रयुक्त असो, किंवा सुपारी मिश्रीत असो यांपैकी कोणताही एक किंवा एकापेक्षा जास्त घटक (उक्त घटकद्रव्यांचा निर्देश यात यानंतर संदर्भानुसार सामूहिक वा स्वतंत्रपणे “उक्त अपमिश्रके”असा करण्यात आला आहे.), अशी अपमिश्रकेयुक्त उत्पादित चघळण्याची तंबाखू हे, अन्न सुरक्षा व मानके अधिनियम, २००६ च्या कलम ३ (ज) अनुसार “अन्न” आहेत ;

(१)

(५) विविध वैज्ञानिक अहवालांच्या व मतांच्या सर्वसाधारण तपासणी अंती असे निदर्शनास आले की, गुटखा, पानमसाला, उत्पादित चघळण्याची तंबाखू, खाद्ययुक्त सुगंधीत तंबाखू, सुगंधीत/सुवासिक सुपारी, खर्चा तसेच एकतर तंबाखू किंवा सुपारीमिश्रीत कोणत्याही नावाने संबोधली जाणारी तत्सम उत्पादने ही ग्राहकांच्या आरोग्यास अत्यंत अपायकारक आहेत आणि त्यांच्या प्रतिकूल परिणामामुळे भावी पिढ्यांच्या जनुकीय रचनेमध्येदेखील फेरबदल होऊ शकतात ;

(६) ज्या अन्न पदार्थांमध्ये तंबाखू आणि / किंवा सुपारी हे मुख्य घटकद्रव्य आहे, मग त्यांमध्ये उक्त अपमिश्रके असोत वा नसोत, आणि मग ते गुटखा, पान मसाला, सुवासिक / सुगंधीत सुपारी, सुवासिक/सुगंधीत तंबाखू, चघळण्याची तंबाखू,जर्दा,खैनी, खर्चा इत्यादी अथवा अन्य कोणत्याही नावाने ओळखले जात असोत वा नसोत असे अन्न पदार्थ मानवी आरोग्यावर अत्यंत अपायकारक परिणाम करतात आणि परिणामी त्याचा समाजाच्या स्वास्थ्यावर देखील परिणाम होतो, हे व्यापक वैज्ञानिक पुराव्यावरून आढळून आले आहे ;

(७) कच्च्या प्रक्रिया न केलेल्या तंबाखूची व सुपारीची चव आणि घडण आकर्षक नसल्याने, तंबाखू आणि / किंवा सुपारीमध्ये विशेषतः उक्त स्वादिष्ट किंवा सुगंधी अपमिश्रकांपैकी कोणतेही एक किंवा अनेक अपमिश्रके मिश्रित केल्यामुळे तिच्या आकर्षकतेत निश्चितच वाढ होते. उक्त अपमिश्रकांपैकी एक किंवा अनेक स्वादिष्ट, सुगंधी अपमिश्रके घातल्यामुळे किंवा मिश्रित केल्यामुळे किंवा त्यांच्या प्रत्यक्ष घडणीमध्ये सुधारणा केल्यामुळे किंवा सुपारीबरोबर तंबाखूचे मिश्रण केल्यामुळे या अन्न पदार्थात बदल घडून येतात आणि यामुळे हे पदार्थ, मोठ्या प्रमाणावर मुलांना तसेच जनतेला मोठ्या प्रमाणात आकर्षित करीत आहेत. या पदार्थांचा वापर मोठ्या प्रमाणात वाढत असून त्यांचे व्यसन लागत असल्यामुळे त्याचा खाणाऱ्यांच्या आरोग्यावर विपरित परिणाम होत आहे आणि तसेच भावी पिढ्यांच्या जनुकीय रचनेवरदेखील प्रतिकूल परिणाम होत आहे. उक्त अपमिश्रकांपैकी काही अपमिश्रके ही आरोग्यास अत्यंत घातक असल्यामुळे, त्यांच्यावर अन्न सुरक्षा व मानके(संदुषक, विष व अवशेष) विनियमन २०११, अन्न सुरक्षा व मानके (अन्न पदार्थांचा दर्जा व अन्न मिश्रक पदार्थ) विनियम, २०११ आणि अन्न सुरक्षा मानके (विक्रिवर प्रतिबंध व निर्बंध) विनियम २०११ या अन्वये प्रतिबंध घालण्यात आलेला आहे.

(८) अन्न सुरक्षा व मानके अधिनियम, २००६ च्या कलम ३० (२)(अ) अन्वये काढलेली अधिसूचना क्रमांक असुमाअ/अधिसूचना/१०६३-२०१४/७, दिनांक १५/०७/२०१४ याद्वारे, अन्न सुरक्षा आयुक्त, महाराष्ट्र यांनी, जी एकतर स्वादिष्ट, सुगंधित किंवा कोणत्याही उक्त अपमिश्रकांसोबत मिसळवली जाते आणि अन्य नावाने चालणारी किंवा गुटखा, पान मसाला, स्वादिष्ट/सुगंधित तंबाखू, स्वादिष्ट/सुगंधित सुपारी, खर्चा या स्वरूपात किंवा अन्य कोणत्याही नावाने संबोधली जाणारी किंवा कसे, ग्राहकाला मिश्रण करण्यास सहजरित्या सुलभ होईल अशा रीतीने विकलेली किंवा वितरित केलेली एक उत्पादन म्हणून किंवा निराळे उत्पादन म्हणून आवेष्टित केलेली किंवा खुले असलेले आणि/किंवा विकलेली किंवा कसे अशी तंबाखू आणि सुपारी यांची निर्मिती, साठवण, वितरण किंवा विक्री यास लोकांच्या आरोग्याच्या हितासाठी २० जुलै, २०१४ पासून एक वर्षाच्या कालावधीसाठी प्रतिबंध घातला आहे.

(९) सदर बंदीमुळे स्वादिष्ट/सुगंधित तंबाखू जनतेस सहजरित्या उपलब्ध होणे दुरापास्त झाले आहे, यामुळे उत्पादित चघळण्याची तंबाखू खाण्याकडे कल वाढला असून व्यवसायिकदृष्ट्या अपमिश्रकेयुक्त उत्पादित चघळण्याची तंबाखूसुद्धा आकर्षक पॅकिंगमध्ये उपलब्ध झाली आहे. बहुतांशी वेळी ही अपमिश्रकेयुक्त उत्पादित चघळण्याची तंबाखू स्वतंत्ररित्या किंवा सुपारी बरोबर खाल्ली जाते. खाण्यास उदयुक्त होईल अद्यु उत्पादित चघळण्याच्या तंबाखूच्या मोहक व आकर्षक जाहिराती करण्यात येत आहेत.त्यामुळे गुटखा, पान मसाला, स्वादिष्ट/सुगंधित तंबाखू, स्वादिष्ट / सुगंधित सुपारीसह अशा अपमिश्रकेयुक्त उत्पादित चघळण्याची तंबाखूवर प्रतिबंध घालणे आवश्यक आहे.

(१०) गुटखा, पानमसाला, चघळण्याची तंबाखू यांच्या रूपात अनेकदा आढळून आलेल्या तंबाखू, सुपारी आणि उक्त अपमिश्रकांपैकी अनेक अपमिश्रके यांच्या घातक परिणामामुळे अॅक्यूट हायपर मॅनेशिया, हृदयविकार, ओरल सब म्युकस फायब्रोसिस, मुखाचा कर्करोग, ल्युक्योप्ल्याकीया, अन्ननलिकेचा कर्करोग, पोटाचा कर्करोग, मेटाबॉलिक अबनॉरमॅलिटी, प्रजनन स्वास्थ्य व आरोग्य, जठर, आतडे व श्वसन या संबंधीचे आजार होतात. आणि ज्याअर्थी, पुढील शास्त्रीय अहवाल, लेख व मते यांमधून अशा अन्न पदार्थांचे अत्यंत घातक परिणाम दिसून येतात, —

(I) टाटा स्मृती रुग्णालय येथे केलेले संशोधन - ओरल सबम्युकस फायब्रोसिस होण्यास सर्वात महत्वाच्या कारक घटकांपैकी सुपारीचा वापर हा एक कारक घटक मानला जातो. (परिक्षणात्मक लेख - जे. ओरल पॅथोल मेड १९९५)

(II) टाटा मूलभूत संशोधन संस्था येथे केलेले संशोधन - सेवनाचा आणि मुखाचा कर्करोग व कर्करोगपूर्व लक्षणे या दोन्हींचा कार्यकारण संबंध मान्य करण्यात आला आहे. (भारतातील तंबाखूच्या सवयी, ऑक्सफर्ड युनिव्हर्सिटी प्रेस, मुंबई १९९२)

(III) डॉ. जेम्स ई हॅमनर व इतर यांनी केलेल्या अभ्यासात असे आढळून आले आहे की, कर्करोगपूर्व लक्षणांमधून पुढे कार्सिनोमा होतो. (ऑक्सफर्ड युनिव्हर्सिटी प्रेस, मुंबई १९९२)

(XXII) रोसीन व इतर २००२, सुपारीचा पाण्यासमवेतचा अर्क की ज्याचा पीएच चा भार १० पेक्षा अधिक आहे, त्यामुळे मायटॉटिक गुणसुत्र बदल घडतात.

(XXIII) आयएआरसी, २००४ यांनी सुपारी चघळल्यामुळे मानवाला कर्करोग होतो असे अलिकडेच वर्गीकृत केलेले आहे. (आयएआरसी, २००४)

(XXIV) पोलासा इट अल, १९९३ - पानमसाल्याच्या वेगवेगळ्या प्रकारातील पाण्याच्या अर्कामुळे एस. टायफिम्यूरियम प्रकारात म्यूटेजेनिक आहेत.

(XXV) नायर व इतर, १९९१ - तंबाखूसह किंवा तंबाखूविरहित पानमसाला सेवन करणाऱ्या व्यक्तींच्या मुखात एक्सफोलीएटेड पेशींमधील गुणसुत्रांचे विभाजन होते. पानमसाला सेवन करणाऱ्या व्यक्तींच्या मुखात प्रिक्न्सरस स्ट्रेन्समुळे मॉयक्रोन्यूक्लियसची निर्मिती झाल्याचे आढळून आले आहे.

(XXVI) दवे व इतर, १९९१ - पानमसाला व गुटखा सेवन करणाऱ्या व्यक्तींच्या बकल म्युकोझा पेशी एक्सफोलीएटेड होतात.

(XXVII) देसाई व इतर १९९६ - नियंत्रित गटाच्या तुलनेने सवय असल्यामुळे बाधीत होणाऱ्या गटात विशेष वाढ दिसून येते.

(XXVIII) कायल व इतर, १९९३ - पानमसाला किंवा गुटखा इ. चघळण्याच्या प्रकारानुसार सुक्ष्म न्यूक्लियसमुळे पेशींची संख्या मुखातील म्यूकोझल पेशी एक्सफोलीएटेड झाल्याचे प्रमाण अधिक ठळकपणे वाढते.

(XXIX) नेहमी तंबाखू सेवन करणाऱ्या व्यक्तींच्या असमगुणित डीएनए यांच्या नंतरच्या विकासात किंवा मुखातील स्वामस पेशींच्या कारसीनोमस व सहयोगी पेशीमध्ये अतिधोका असल्याचे संकेत आढळून आलेले आहेत. (सुडबो आणि रेथ २००३, सुडबो आणि इतर २००४).

११. संचालक, आचार्य तुलसी रिजनल कॅन्सर ट्रिटमेंट अँड रिसर्च इन्स्टीट्यूट, बिकानेर - राजस्थान (दिनांक २ नोव्हेंबर २०११ चे पत्र); संचालक, आरएसटी रिजनल कॅन्सर हॉस्पिटल, नागपूर (दिनांक ३ जानेवारी २०११ चे पत्र); आणि संचालक, इंदिरा गांधी इन्स्टीट्यूट ऑफ मेडिकल सायन्सेस, पटना (दिनांक - निरंक) ; रिजनल कॅन्सर सेंटर (७ जानेवारी २०११); संचालक, द गुजरात कॅन्सर अँड रिसर्च इन्स्टीट्यूट, अहमदाबाद व इतर नऊ संस्थांनी अशा प्रकारचे अन्न सेवन केल्यामुळे होणाऱ्या वाईट परिणामांपासून भारताच्या जनतेला वाचविण्यासाठी अशा प्रकारच्या अन्न पदार्थांवर पूर्णपणे बंदी घालण्यासाठी विनंती करणारे पत्र मा. पंतप्रधान यांना लिहिले आहे.

१२. भारत सरकार आरोग्य व कुटुंब कल्याण मंत्रालय, नवी दिल्ली यांच्या विशेष सचिवांनी दिनांक २७ ऑगस्ट २०१२ च्या पत्रान्वये जनहितार्थ, अन्न सुरक्षा व मानके अधिनियम, २००६ व त्याखालील तयार केलेल्या विनियमांच्या तरतुदींची अंमलबजावणी करण्यासाठी तंबाखू व निकोटीनयुक्त अन्न पदार्थांवर बंदी घालण्याच्या संदर्भात वेगवेगळ्या राज्यांच्या मुख्य सचिवांना विनंती केली आहे.

१३. या कार्यालयामार्फत, ११७३ नमुन्यांपैकी गुटखा, पान मसाला इत्यादींच्या ११५३ नमुन्यांची चाचणी केली असता अन्न सुरक्षा व मानके (अन्नपदार्थ मानके व अन्न अपमिश्रक) विनियमन, २०११ अन्वये प्रतिबंधित केलेले मॅग्नेशियम कार्बोनेटचे घटक आढळून आलेले आहेत.

१४. सन २००३ ते २०११ या कालावधीमध्ये गुटखा व पानमसाला यांचे नमुने गोळा करण्यात आले. त्यावर आधारित करण्यात आलेल्या नमुन्यांमध्ये न्यायालयात ७१७ खटले दाखल केले होते आणि गुटखा व पानमसाल्याचा जप्त केलेला मोठा साठा नष्ट करण्यात आला होता.

१५. देशात आतापर्यंत एकूण २६ राज्ये व ५ केंद्रशासित प्रदेशांनी गुटखा आणि/किंवा पानमसाला यांवर प्रतिबंध लावला आहे.

१६. दिनांक १९ जुलै २०१२ च्या अधिसूचनेनंतर महाराष्ट्रात इतर गोष्टींबरोबर गुटखा व पानमसाल्यांचा मोठा साठा [महाराष्ट्राबाहेरील ठिकाणांहून परिवहनासाठी असल्याचे भासवून] ट्रक, वाहने व इतर परिवहन सुविधा अंतर्गत साठवून ठेवण्यात आल्याचे आढळून आले, याचा मोठा साठा महाराष्ट्रातील स्थानिक बाजारपेठेमध्ये छुप्या मार्गाने वितरित करण्यात आल्याचेही दिसून आले. अशाप्रकारच्या चोरी / छुपी विक्री पकडून राज्यात वर्ष २०१२-१३ मध्ये २०.७४ कोटी रुपये एवढ्या किंमतीचा साठा जप्त करण्यात आला तर २०१३-१४ मध्ये १५.६६ कोटी रुपयांचा आणि २०१४-१५ मध्ये १४.११ कोटी रुपयांचा अशा प्रतिबंधित पदार्थांचा साठा जप्त करण्यात आलेला आहे.

१७. अन्न सुरक्षा व मानके (विक्रीवरील मनाई आणि प्रतिबंध) विनियम, २०११ याचा विनियम २.३.४ मध्ये तंबाखू आणि निकोटीन यांचा अंतर्भाव असणाऱ्या उत्पादनास आणि अन्न सुरक्षा व मानके (अन्न उत्पादने मानके आणि अन्न अपमिश्रके) विनियम, २०११ याच्या विनियम ३.१.७ अन्वये वडी अवरोधके (अँटिकेकिंग एजंटस्) (परवानगी दिलेल्या मर्यादेपलीकडे) यांना केंद्र सरकारने प्रतिबंध केला आहे.

१८. तंबाखू आणि सुपारी मिश्रीत अन्न पदार्थांवर जे प्रतिबंध आणण्यात आले आहेत, त्याबाबत शासकीय दंत महाविद्यालय आणि रुग्णालय, नागपूर हे यावर सदोदीत लक्ष ठेवून असून, त्यांनी त्यांच्या दिनांक २९ मे २०१४ च्या पत्रामध्ये नमूद केले आहे की, असा प्रतिबंध केल्यामुळे त्याचा निश्चितपणे चांगला परिणाम तरुण पिढीवर झाला असून त्यामुळे या प्रतिबंधाचे निश्चित असे सकारात्मक परिणाम अपेक्षित आहेत.

१९. केंद्र शासनाचे आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालय आणि देशातील जागतिक आरोग्य संघटनेचे कार्यालय यांचे सहायाने पब्लिक हेल्थ फाउंडेशन ऑफ इंडिया यांनी “तंबाखू संबंधी रोगांचा आर्थिक भार” अहवाल तयार केला असून त्यामध्ये खालील गोष्टी दिसून येतात :—

(अ) तंबाखू वापरामुळे ३५-६९ या वयोगटातील व्यक्तिंकरिता २०११ या वर्षात एकूण रुपये एक लाख चार हजार पाचशे कोटी (२२.४ बिलियन यु.एस. डॉलर्स) इतका आर्थिक भार सहन करावा लागत असे व त्यापैकी १६% हा प्रत्यक्ष आणि ८४% अप्रत्यक्ष भार होता.

(ब) तंबाखूमुळे होऊ शकणाऱ्या हृदय व रक्तवाहिन्यांसंबंधी रोगांमुळे ६०% रोगांवरील आर्थिक भार हा केवळ चार राज्यांमध्ये (पश्चिम बंगाल, महाराष्ट्र, आंध्र प्रदेश आणि उत्तर प्रदेश) सहन करावा लागतो.

(क) सर्व प्रकारच्या धूम्रविरहित तंबाखुचे उत्पादन व विक्री यांवर प्रतिबंध घालावा अशी भक्कम शिफारस उपरोक्त अहवालात केलेली आहे.

२०. सन २०१४ मध्ये देशातील १३ राज्यात तंबाखुजन्य पदार्थांचे सेवनामुळे होणाऱ्या आर्थिक बोजाचा अभ्यास केंद्र शासनाच्या आरोग्य व कुटुंब कल्याण मंत्रालयाने पब्लिक हेल्थ फाउंडेशन ऑफ इंडिया या स्वयंसेवी संस्थेमार्फत आणि देशातील जागतिक आरोग्य संघटनेचे कार्यालयाचे मदतीने केला. या अहवालानुसार : महाराष्ट्र राज्यात, —

(i) तंबाखुजन्य पदार्थांशी निगडित राज्याचा सन २०११ चा खर्च २२९० करोड रुपये एवढा हा ३५ ते ६९ वयातील व्यक्तिंकरिता आहे. त्यापैकी ६२% हा प्रत्यक्ष वैद्यकीय सेवेसाठी खर्च तर ३८% अप्रत्यक्ष रोगग्रस्त स्थितीतील व्यक्तींसाठी होता.

(ii) विशिष्ट आजार जसे कर्करोग, क्षयरोग, श्वसनाचे विकार, हृदय विकार यांचेसाठी आर्थिक खर्चाची रक्कम ७६९ करोड रुपये एवढी आहे. त्यात हृदय रोगासाठी आर्थिक बोजा ४४९ करोड रुपये तो केवळ तंबाखुजन्य पदार्थांचे सेवनामुळे आहे. तर क्षयरोगासाठी ९८ करोड रुपये आणि श्वसनाच्या विकारासाठी १५४ करोड रुपये आणि कर्करोगासाठी ६८ करोड रुपये एवढा आर्थिक बोजा आहे.

(iii) पुरुषांमध्ये रोगांसाठी आर्थिक खर्च तंबाखुमुळे जास्त आहे. मात्र कर्करोग आणि क्षयरोग या दोन व्याधींमुळे स्त्रियांमध्ये धूम्रविरहित तंबाखू सेवनामुळे ७०.४ करोड रुपये आर्थिक बोजा पडतो. (पुरुषांसाठी तो ३५.६ करोड रुपये आहे.)

२१. इंडियन जनरल ऑफ कॅन्सर (जुलै - सप्टें. २०१४/व्हॅल्यू ५१/इश्यू ३) मध्ये प्रसिद्ध शास्त्रीय लेखा (दत्ता एस. चतुर्वेदी व इतर) नुसार तंबाखू चघळल्यामुळे मुख व ओरोफॅरिंजियन कर्करोग यांचे सख्य आहे. तसेच हायपोफॉरिंजिलम कर्करोगासाठी होतो हा समजपण आहे.

२२. सन २०१४-१५ मध्ये “शासकीय दंत महाविद्यालय, नागपूर” व सर्च यांचे समन्वयाने गडचिरोली जिल्हयात केलेल्या बचतगटाच्या ६४९८ महिलांच्या मुखरोग तपासणीमध्ये ३२% महिलांच्या तोंडामध्ये कॅन्सरपूर्व लक्षण आहेत असे दिसून आले. तसेच शासकीय दंतमहाविद्यालय व रुग्णालय, नागपूर यांनी दिनांक १५ मे २०१५ चे अहवालानुसार खर्चा व गुटखा सेवनामुळे त्याचे दुष्परिणाम जसे की, मुखपूर्व कर्करोग, मुखकर्करोग, ल्युकोप्लाकीया, इरिथ्रोप्लाकीया इत्यादी रोग होण्याची जास्त संभावना आहे.

२३. जागतिक आरोग्य संघटनेचा Review of Areca (Betel) Nut & Tobacco Use in the Pacific, A Technical report नुसार तंबाखू आणि सुपारी सेवन टाळण्यासाठी महत्वाचा संदेश :

सुपारी चघळल्यामुळे कर्करोग होतो, सुपारी सोबत तंबाखू सेवन केल्यामुळे कर्करोग होण्याचा धोका वाढतो. त्यामुळे तंबाखू, सुपारी सेवनावर आळा बसविण्यासाठी धोरणात्मक निर्णयाची आवश्यकता आहे.

२४. जागतिक आरोग्य संघटनेच्या दिनांक १६ डिसेंबर २०१४ च्या सर्वेक्षणानुसार राज्यांनी घातलेल्या प्रतिबंधामुळे गुटख्याची उपलब्धता आणि सेवन कमी झाल्यामुळे भारतीय युवकांच्या आरोग्यावर चांगला परिणाम झाला आहे.

२५. अन्न सुरक्षा व मानके (प्रतिबंध आणि विक्रीवरील निर्बंध) नियमन, २०११ चे नियमन क्र. २.३.४ अन्वये शरिरास अपायकारक असा कुठलाही घटक अन्न पदार्थात असू नये, विशेषतः तंबाखू आणि निकोटीन यांना घटक पदार्थ कुठल्याही अन्न पदार्थात वापरस प्रतिबंध आहे. अन्न सुरक्षा व मानके अधिनियम, २००६ अंतर्गत अन्न सुरक्षा व मानके (कॉन्टॅमिनंट्स, टॉक्झिन्स आणि रेसीड्यू) नियम २०११ मधील २.३ रेसिड्यू अंतर्गत कितक-नाशकांच्या अंशाचा तक्ता २.३.१ मध्ये देण्यात आला आहे. त्यात अ.क्र. ४० मध्ये “Chewing Tobacco” हा अन्न पदार्थ असल्याचे नमूद आहे.

२६. अन्न सुरक्षा व मानके अधिनियम २००६ चे कलम ३ मध्ये “अन्न” ची व्याख्या दिली आहे. त्या अनुषंगे तंबाखू चघळण्याची हा अन्न पदार्थच आहे. तसेच चघळण्याची तंबाखू हा अन्न पदार्थ असल्याचा निर्वाळा काही मा. उच्च न्यायालय व सर्वोच्च न्यायालयाच्या आदेशातून स्पष्ट होते. अलाहाबाद उच्च न्यायालय, फौजदारी (रिक्वीज) क्र. ३१८/१९८२ मनोहरलाल विरूद्ध उत्तर प्रदेश (परिच्छेद क्रमांक ०९ ते ११) ; मुंबई उच्च न्यायालय, मुंबई, रिट याचिका क्र. १६३१/२०१२ धारिवाल इंडस्ट्रीज लि. विरूद्ध महाराष्ट्र शासन (परिच्छेद क्र. २१ ते २३) ; मा. सर्वोच्च न्यायालय, आर. कृष्णमूर्ती विरूद्ध तामिळनाडू १९८० (१) FAC : AIR १९८० SC ५३८.

२७. जर उक्त अन्न वापरले तर मानवी आरोग्य व कल्याण संकटात येईल आणि ज्याअर्थी प्रतिबंध न करता जर त्या अन्नाच्या वापरास परवानगी दिली तर सध्याची आणि भविष्यातील पिढीचे आरोग्य धोक्यात येईल.

२८. आणि ज्याअर्थी भारतीय संविधानाने मानवी आरोग्याचे महत्त्व विचारात घेतले आहे आणि म्हणून संसदेने अन्न सुरक्षा व मानके अधिनियम, २००६ पारित करून लोकांच्या आरोग्याच्या हितासाठी कोणत्याही अन्न वस्तुची निर्मिती, साठवण, वितरण किंवा विक्री यांस प्रतिबंध करण्याकरिता आयुक्त, अन्न सुरक्षा यांना जबाबदार धरलेले आहे आणि ज्याअर्थी, हा आदेश काढण्याकरिता मला उक्त कायद्याचे कलम ३०(२)(अ) अन्वये यथोचितरित्या प्राधिकृत केले आहे, म्हणून, मी, अन्न सुरक्षा आयुक्त, महाराष्ट्र राज्य, याद्वारे अशी तंबाखू आणि सुपारी, जी एकतर स्वादिष्ट, सुगंधित किंवा कोणत्याही उक्त अपमिश्रकांसोबत मिसळवली जाते आणि अन्य नावाने चालणारी किंवा गुटखा, पान मसाला, स्वादिष्ट / सुगंधित तंबाखू, स्वादिष्ट/सुगंधित सुपारी, अपमिश्रके युक्त उत्पादित चघळण्याची तंबाखू, खर्रा, मावा या स्वरूपात किंवा अन्य कोणत्याही नावाने संबोधली जाणारी, किंवा कसे, ग्राहकाला मिश्रण करण्यास सहजरित्या सुलभ होईल अशा रीतीने विकलेली किंवा वितरित केलेली स्वादिष्ट / सुगंधित तंबाखू आणि अपमिश्रके युक्त उत्पादित चघळण्याची तंबाखू आणि स्वादिष्ट / सुगंधित सुपारी, गुटखा, पानमसाला, खर्रा, मावा व तत्सम पदार्थ एक उत्पादन म्हणून किंवा निराळे उत्पादन म्हणून आवेष्टित केलेली किंवा खुले असलेले आणि/ किंवा विकलेली किंवा कसे, यांची निर्मिती, साठवण, वितरण किंवा विक्री यास जनतेच्या आरोग्याच्या हितासाठी २० जुलै २०१५ पासून एक वर्षाच्या कालावधीसाठी प्रतिबंध करीत आहे.

डॉ. हर्षदीप कांबळे, भा.प्र.से.

अन्न सुरक्षा आयुक्त,

अन्न व औषध प्रशासन, महाराष्ट्र राज्य.

**COMMISSIONER OF FOOD SAFETY, FOOD AND DRUGS ADMINISTRATION,
GOVERNMENT OF MAHARASHTRA**

Survey No. 341, Bandra-Kurla Complex, Bandra (East),
Mumbai 400 051, dated the 17th July 2015

Order

FOOD SAFETY AND STANDARDS ACT, 2006.

No. FSSA/Notification/827- 2015/ 7.— Whereas, it is one of the primary duties of the State, *inter alia*, to improve public health, as mentioned in one of the directive principles as enshrined in the article 47 of the Constitution of India and, whereas, it implicitly includes the concept of provision of measures to be taken for prevention of deterioration of citizen's health;

2. And whereas, the Central and the State Governments and the Food Safety Commissioner are required to follow certain principles under Chapter III of Food Safety and Standards Act, 2006, which includes an endeavour to achieve the appropriate level of protection of human life and health [(Sec. 18)(1)(a)] and, therefore, the conduct of these authorities is supposed to be always guided to tackle all the measures to safeguard human life;

3. The Food Safety Commissioner has a power coupled with a duty under Section 30(2) (a) of the Food Safety and Standards Act, 2006 ("FSSA 2006") to prohibit in the interest of public health, manufacture, storage, distribution or sale of any article of food;

4. Chewing Tobacco is listed as food at item No. 40 in table under sub regulation 2.3.1 of Food Safety and Standards (Contaminants Toxins and Residues) Regulation 2011. Therefore Tobacco, whether flavoured, scented or mixed with areca nut (betelnut) or other ingredients such as nicotine, heavy metals, anti-caking agents, quivam, menthol, keshar (except to the extent specifically permitted as ingredients), silver leaf, binders, flavours, scents, fragrances, prohibited chemicals, or any one or more than one of these ingredients (the said ingredients are hereafter collectively or individually, as the context requires, referred to as "the said additives"), "such manufactured chewing tobacco with additives " are "food" under Section 3(j) of the Food Safety and Standards Act, 2006;

5. After going through various scientific reports and opinions, it was noticed that Gutka, Pan Masala, Flavoured / Scented Tobacco, Manufactured Chewing Tobacco, Flavoured / Scented Supari, Kharra and similar products containing either tobacco or areca nut (betelnut), by whatsoever name called, cause immense damage to the health of consumers and their adverse impact could also lead to alterations of the genetic make-up of future generations ;

6. Overwhelming scientific evidence shows that food products which have tobacco and/or areca nut (betelnut) as their basic ingredient, whether or not containing the said additives, and whether going by the name of Gutka, Pan Masala, Flavoured/Scented Supari, Flavoured/Scented Tobacco, Chewing tobacco, Jarda, Khaini, Kharra, or by any other name, have extremely deleterious effects on human health and well-being with consequential impact on society as well;

7. The addition of any one of several of the said additives particularly flavouring or scenting ingredients to tobacco and/or areca nut (betelnut) significantly increases their allure, as raw unprocessed tobacco and areca nut (betelnut) are less inviting in taste or texture. Thus consumption of raw and unprocessed tobacco and/or areca nut (betelnut) is usually large in quantities when flavoured, scented or containing one or the other of the said additives. It is the flavouring, scenting, adding or mixing of one or the other of the said additives or modification of the physical texture or combination of tobacco with areca nut (betelnut) that transforms these foods and makes them extremely inviting to a wide spectrum of population including an increasing number of children. Consumption of these products is increasing in large quantities and is becoming addictive, causing immense damage to the health of consumers and even involving an impact upon the genetic make-up of future generations. Some of the said additives are themselves

extremely dangerous to health and are prohibited under the Food Safety and Standards (Contaminants, Toxins and Residues) Regulations, 2011, Food Safety and Standards (Food Products Standards and Food Additives) Regulations, 2011 and the Food Safety and Standards (Prohibition and Restrictions on Sales) Regulations, 2011.

8. By Notification No.FSSA/NOTIFICATION/1063-2014, dated 15th July 2014 issued u/s 30(2)(a) of FSSA 2006, the Commissioner of Food Safety in Maharashtra had prohibited for one year, the manufacture, storage, distribution or sale of tobacco and areca nut (beetelnut) which is either flavoured, scented or mixed with any of the said additives, and whether going by the name or form of gutka, pan masala, flavoured/scented tobacco, flavoured/scented supari, kharra, or otherwise by whatsoever name called, whether packaged or unpackaged and/ or sold as one product, or though packaged as separate products, sold or distributed in such a manner so as to easily facilitate mixing by the consumer.

9. Flavoured/Scented tobacco is not available freely in the market due to above prohibition order and therefore it is noticed that the consumption of Manufactured chewing tobacco with additives is on the rise and this Manufactured Chewing tobacco which is not scented/flavored is also available in very attractive packets/sachets and it is being marketed and advertised very aggressively and in alluring manner because of which mainly youngsters and others are attracted towards it. This Manufactured chewing tobacco is often mixed with areca nut and is consumed, thus leading to increase in its consumption which again gives rise to serious health hazards. Therefore alongwith Gutka/Panmasala, Scented/flavoured tobacco and scented flavoured areca nuts, such Manufactured chewing Tobacco with additives should also be prohibited.

10. The harmful effects of tobacco, areca nut (beetelnut), and several of the said additives, often found in the form of Gutka and Pan Masala, include Acute Hyper magnesia, cardiac arrest, oral sub mucous fibrosis, oral cancer, Leukoplakia, Esophageal cancer, Stomach cancer, Metabolic abnormalities, reproductive health, Gastro intestinal and respiratory diseases. And whereas the following scientific reports, articles and opinions demonstrate the extremely harmful effects of such foods :—

(i) Research done at Tata Memorial Hospital; Areca nut use is considered to be the most important etiological factors for OSF (Review article J.Oral Pathol Med 1995).

(ii) Research done at Tata Institute of Fundamental Research; A casual relationship between use and both oral cancer and precancerous lesions well accepted (Tobacco habits in India, Oxford Universities Press, Mumbai 1992).

(iii) A study conducted by Dr. James E. Hamner and Others, found that pre cancerous lesions progress to carcinoma (Oxford University Press, Mumbai 1992).

(iv) Reports by the Government Dental College, (Nagpur 2012) consumption of Gutka or Pan Masala, etc.; causes oral sub mucous fibrosis. (Year 2013) As per record in registry, 180-200 patients of oral submucous fibrosis were admitted.

(v) Reports by the Government Dental College, Mumbai reveal that chewing of Gutka leads to oral sub-mucous fibrosis and there is remarkable increase number of patients in it; (Year 2012).

(vi) Survey conducted by the Global Adult Tobacco Survey of India (GATS) in the years 2009-10; reveal that 35% adults use tobacco in any one of the forms, out of which 21% are found to be consuming smokeless tobacco.

(vii) Report on the survey conducted by NGO Salam Bombay Foundation in 2013; found that school going children have benefitted because of the ban of Gutka, Pan Masala etc. since the cheap Gutka and Pan Masala are not available within their proximity; (Year 2013).

(viii) Article published in Reproductive Toxicology [36 (2013) 12-17]; that tobacco and areca nut chewing alone, together or with other ingredients had reproductive toxic potential.

(ix) Review article published online (8 December 2012) by Saeed Akhtar, Dept. of Community Medicine and Behavioral Science, Kuwait University, Kuwait.

That Areca nut chewing was significantly and independently associated with an increased risk of esophageal Squamous cell carcinoma in Asians.

(x) Article by Mr. Rajeshwar N. Sharan published in PLOS one (August/2012/ Vol. 7 issue 8/e42759) Betel nut, and its components primarily the alkaloid arecoline, as carcinogen, these substances not only have general mutagenic, cytotoxic and genotoxic properties, result in the development of carcinogenesis at various sites, specifically in the oral cavity.

(xi) IARC monographs (Vol. 85), areca nut causes oral sub mucos fibrosis, a precancerous condition in human.

(xii) Report of National Institute of Health and Family Welfare; Study, reveals that more than one-third of adults in India use tobacco in some or other forms, more than 16 crore people are users of only smokeless tobacco.

(xiii) Urmila Nair and others (Mutagenesis Vol. 19 No. 4 pp. 251-262, 2004); Relationship between Oral Sub mucous Fibrosis, oral cancer has been established and heavy users have a significant mortality rate.

(xiv) Gupta and Ray, (2003) Several case control studies in India have shown a high risk for OSF among areca nut chewers; over 70% of the cases were under 35 yrs old.

(xv) Chu, 2001; areca nut chewing is an addictive habit.

(xvi) Sinor et al. 1990, several studies have reported relative risks of from 29 to 154 for developing OSF due to chewing of areca nut.

(xvii) Shah and Sharma, 1998, the frequency of chewing rather than the total duration of the habit was directly correlated with OSF.

(xviii) Babu et al. 1996, Symptoms of cancer appeared at an early age in youngsters.

(xix) Jeng et al., 2001, the mutagenic, clastogenic and carcinogenic properties of areca-nut, the major constituent of pan masala.

(xx) Dave et al., 1992, Arecoline, the most important areca nut alkaloid, is present at 1% of the dry weight and has been shown to be genotoxic.

(xxi) Shirname et al., 1983, 1984, Areca nut extract was mutagenic to Salmonella typhimurium strains in the presence and absence of an exogenous metabolic activation system.

(xxii) Rosin et al., 2002, Exposure to aqueous areca nut extract induced mitotic gene conversion at pH>10 (Rosin et al., 2002).

(xxiii) IARC, 2004, recently areca nut chewing has been classified as carcinogenic to humans (IARC, 2004).

(xxiv) Polasa et al., 1993, Aqueous extracts of various brands of pan masala were mutagenic in S. Typhimurium strains.

(xxv) Nair et al. 1991, In addition, chromosome breaks have been reported in oral exfoliated cells in chewers of BQ with or without tobacco. Micronucleus formation has been observed in precancerous lesion of the oral cavity of chewers.

(xxvi) Dave et al., 1991, Exfoliated buckle mucosa cells of pan masala and Gutka consumers.

(xxvii) Desai et al., 1996, Significant increase among the habit groups as compared with controls.

(xxviii) Kayal et al., 1993, Type of chewing, had significantly higher frequencies of micro nucleated cells in exfoliated oral mucosal cells.

(xxix) DNA aneuploidy in oral leukoplakia in Caucasian tobacco users has been found to signal a very high risk for subsequent development of oral squamous cell carcinomas and associated mortality, (Sudbo and Reith, 2003, Sudbo et al., 2004)

11. The Director, Acharya Tulsi Regional Cancer Treatment and Research Institute, Bikaner – Rajasthan (letter dt: 2nd January 2011); Director, RST Regional Cancer Hospital, Nagpur (letter dt. 3rd January 2011); and Director, Indira Gandhi Institute of Medical Sciences, Patna (letter dt.: Nil); Regional Cancer Centre (07/01/2011); Director, The Gujarat Cancer and Research Institute, Ahmedabad and nine others have written to the Hon'ble Prime Minister requesting a ban on such foods completely, to save the people of India from the ill effects of their consumption .

12. A letter written by Special Secretary, Govt. of India, Ministry of Health and Family Welfare, New Delhi, dated 27 August 2012 to the Chief Secretaries of different States, requesting them to implement the provisions of the Food Safety and Standards Act, 2006 and the Regulations thereunder in the greater public interest with particular reference to the banning of food products containing tobacco and nicotine.

13. 1153 out of 1173 samples of Gutka, Pan Masala etc. got tested by this office were found to contain magnesium carbonate in violation of the Food Safety and Standards (Food Products Standards and Food Additives) Regulations, 2011.

14. 717 prosecutions were initiated by this office in courts of law based on samples collected during 2003 to 2011 and large stocks of Gutka and Pan Masala seized were destroyed ;

15. In all 26 States and 5 Unions territories have prohibited Gutka and/or Pan Masala in India so far.

16. Subsequent to the Notification dated 19th July 2012, large quantities of, inter alia, Gutka and Pan Masala were being brought into Maharashtra (on the footing of being transported to places outside Maharashtra), found to be stored in trucks, vehicles and other transport facilities, and large stocks of these were also distributed by leakage into the local markets in Maharashtra. Likewise such leaked stock which was brought to sale in Maharashtra is seized which amounts Rs. 20.74 crores in year 2012-13; Rs. 15.66 crores in year 2013-14 and Rs.14.11 crores in year 2014-15.

17. The Central Government has prohibited products containing tobacco and nicotine in Regulations 2.3.4 of the Food Safety and Standards (Prohibition and Restrictions on sales) Regulations, 2011 and anti-caking agents (beyond the extent permitted) under Regulation 3.1.7 of The Food Safety and Standards (Food Products Standards and Food Additives) Regulations, 2011.

18. The Government Dental College and Hospital, Nagpur has been continuously monitoring effects of prohibition of tobacco and areca nut containing food products, and as per their letter dated 29th May, 2014, the prohibition of such products has definitely helped young people and there are positive signs of outcome of the prohibition.

19. The report on the “Economic Burden of Tobacco Related Diseases”, prepared by the Public Health Foundation of India, with support from the Ministry of Health & Family Welfare Government of India and WHO country office of India, indicates that —

(i) The total economic costs attributable to tobacco use from all diseases in India in the year 2011 for persons aged 35-69 amounted to Rs. 1,04,500 crores (US \$ 22.4 billion), of which 16 per cent was direct cost and 84 per cent was indirect cost;

(ii) Four States (WB, Maharashtra, AP and UP) together contributed 60 per cent of the disease burden from tobacco attributable CVD;

(iii) The study also strongly recommends, prohibiting sale and manufacturing of all forms of smokeless tobacco products SLT / chewing tobacco.

20. Ministry Health & Family Welfare, Govt. of India conducted a study of the Economic Burden of Tobacco Related Diseases in 13 States of the country in the year 2014 with help of Public Health Foundation of India (a voluntary organization) & the World Health Organisation, country office. According to this report : In the State of Maharashtra, —

(i) The total economic costs attributable to tobacco use in Maharashtra amounted to Rs.2290 crores in the year 2011 for persons aged 35-69, of which 62% was direct medical costs & 38% indirect costs;

(ii) The economic cost for four specific diseases (CVD, Cancer, tuberculosis & respiratory disease) amounted to Rs.769 crores;

Cardiovascular Diseases (CVD) shared the highest economic burden (Rs.449 crores) on account of tobacco use, followed by respiratory disease at (Rs.154 crores), Tuberculosis at (98 crores) and cancers (Rs.68 crores).

(iii) The economic cost for all diseases due to tobacco use was higher in males except for cancers and tuberculosis where the collective cost in females due to smokeless tobacco was higher at Rs. 70.4 crores (compared to Rs. 35.6 crore for males).

21. As per Scientific article published in the Indian Journal of Cancer (July-Sept 2014/Vol.51/ issue) (Datta S. Chaturvedi & others) there is significant correlation between cancer of oral cavity & oropharynx & hypopharynx due to chewing tobacco.

22. In the year 2014-2015 Government Dental College, Nagpur & SEARCH in co-ordination carried out Medical examination for 6498 women attached to Self Help Group . It was found that 32% of women were having symptoms of pre oral cancer. As per report of Govt. Dental College & Hospital, Nagpur, dated 15/5/15 also the consumption of Gutka, Kharra increases the chances of causing oral cancer, Leucoplacia, Erithroplacia.

23. World Health Organisation Review of Areca (Betel) Nut & Tobacco use in the pacific, A Technical Report gives message that chewing of Supari causes cancer & chewing Supari along with tobacco further increases chance of cancer therefore policy decision must be needed to curb it.

24. According to survey by World Health Organisation dated 16th December 2014, Decision of States to prohibit Gutka reduced its availability and consumption which has impacted positively on Health of Indian Youth.

25. As per Food Safety & Standards (Prohibition & Restriction on Sales) Regulations, 2011's regulation 2.3.4 food product not to contain any substance which may be injurious to health: Tobacco & Nicotine shall not be used as ingredient in any food products. Chewing Tobacco is listed as food at item No. 40 in table under sub regulation 2.3.1 i.e. Restriction on the use of insecticides under Regulation 2.3 i.e. Residue in Food Safety & Standards (Contamints, Toxins & Residues) Regulation 2011.

26. The definition of Food is given at section 3(j) of Food Safety & Standards Act, 2006, therefore chewing tobacco is food. Many High court has considered chewing tobacco as food,e.g. Cr.Revision No. 318/1982, Manoharlal V/s, U.P. (Para No. 9 to 11); Bombay High Court in W.P., No. 1631/202; Dharival Industriues Ltd V/s, State of Maharashtra (Para No. 21 to 23) & Hon. Supreme Court in R. Krishna Murty V/s, Tamilnadu 1980 (I) FAC: AIR 1980 SC, 538.

27. Human Health & Welfare will be rendered dangerous by the use of tobacco & the use of food article is allowed without banning it then the health of current & future generation will be in danger.

28. Constitution of India has considered the importance of human health and therefore Parliament passed Food Safety & Standards Act, 2006 & considered the Commissioner Food Safety accountable to prohibit in the interest of public health the manufacture, storage, distribution or sale of any article of food, and whereas I am duly authorized and duty bound under section 30(2)(a) to make this order ;

Therefore I, the Food Safety Commissioner, Maharashtra State, prohibit in the interest of public health, for a period of one year from 20th July 2015, the manufacture, storage, distribution or sale of tobacco and areca nut (betelnut) which is either flavoured, scented or mixed with any of the said additives, and whether going by the name or form of gutka, pan masala, flavoured/scented tobacco, flavoured/scented supari, Manufactured chewing tobacco with additives, kharra, Mawa or otherwise by whatsoever name called, whether packaged or unpackaged and/or sold as one product, or though packaged as separate products, sold distributed in such a manner so as to easily facilitate mixing by the consumer, for it's consumption.

DR. HARSHADEEP KAMBLE, I. A. S.

Food Safety Commissioner,
Food and Drug Administration,
Maharashtra State.